

NARAVNE, GOSPODARSKE, POLITIČNE IN DEMOGRAFSKE DANOSTI TRENTE V TRIGLAVSKEM NARODNEM PARKU

PETER SIMONIČ

Dolina Trenta v Julijskih Alpah, ki v celoti spada v območje Triglavskega narodnega parka, ima za sabo pisano zgodovino, četudi se lahko sodobnemu turistu zdi, da se je v njej čas ustavil. Avtor v članku razkriva pet temeljnih obdobj ali paradigem razvoja, v katerih se je oblikovalo razmerje prebivalcev doline do okolja in sta se spreminjala njegova raba in pomen. Pri tem se avtor ne opira na modernistično, dediščinsko ali folkloristično razmišljanje, pri katerih sta izhodišči enosmerni razvoj in struktura, temveč ga zanimata večsmerni razvoj in proces v kulturno-ekološkega obzorju.
Ključne besede: železarstvo, agropastoralizem, turizem, naravovarstvo, Alpe, demografija, migracije

The Trenta Valley lies in the Julian Alps and has a rich and turbulent history, even though tourists may feel like time has stood still there. This article defines five basic organizational development phases or paradigms to evaluate the valley's relation to surrounding Triglav National Park. The premise used is not modernist, heritage-oriented, or folklorist (unidirectional development and structure), but is based on culture and ecology (multidirectional development and process).

Key words: ironworking, agropastoralism, tourism, environmental protection, Alps, demography, migration

DRUŽBENI SPOMINI IN PRELOMI

Trentarji, turisti in drugi obiskovalci se lahko seznanijo s preteklostjo in identiteto doline iz mnogih člankov in knjig, npr. iz objav Štefana Kociančiča v Zagrebu (1854), iz opisa Goriške in Gradišanske barona Karla Czerniga von Czernhausna (1873),¹ iz zgodovine goriške grofije Morellija di Schönfelda (1855–56), iz Antona Červa zapisov v *Glasi* leta 1874, iz *Zgodovine Tolminskega* Simona Rutarja (1882), iz narodopisnih zapisov leta 1884 v *Slovanu* in Soči Vatroslava Holza in Simona Gregorčiča ml. (prim. Dolenc 2002; Marušič 2002; Komac 2003). Zelo pomemben in poveden je še domoznanski podlistek bovškega kaplana Jožeta Abrama, častilca dr. Janeza Evangelista Kreka in ustanovitelja delavsko-izobraževalnega društva. Besedilo z naslovom »Opis Trente« je objavil leta 1907 v *Planinskem vestniku* (Komac 2003: 30; Marušič 2002: 185).² Na podoben način se je opisovanja Trente in njene kulturne zgodovine dobrih sedemdeset let pozneje lotil Tone Wraber (1980).

¹ Karl Czernig (1804–1889), utemeljitelj dunajske šole statistične obdelave podatkov o kmetijskih pridelkih.

² Abram je pri pisanju uporabil gradivo, ki ga je pred njim zbral, a ne uporabil Simon (Šimen) Gregorčič ml., bratranec slovenskega pesnika. Simon Gregorčič ml. je pisal predvsem kroniko družine in rodu cerkovnika Pretnarja, dodal je še trentarske pripovedke, vrače in šege. Redno si je dopisoval z naravoslovcem, domoljubom, pisateljem in prosvetiteljem Franom Erjavcem (Abram 1907i: 184–85), ki se je leta 1871 iz Zagreba preselil v Gorico. Tudi sicer so avtorji vestno ponavljali, nadgrajevali in interpretirali spoznanja predhodnih popotnikov in dostojanstvenikov. Abramova knjiga *Moja Trenta* je kot ponatis besedila »Opis Trente« izšla leta 1972.

Vrhunec sodobnih domoznanskih prizadevanj je sicer amatersko, a izvrstno klasično etnološko delo *Zakladnica bovške preteklosti* Vlaste Terezije Komavec (2003). V njem je sistematično in pregledno nanizala podatke iz različnih obdobj in področij družbenega življenja na Bovškem, pri čemer je objavila tudi veliko podrobnosti o Trenti. Takih, ki jih je pridobila sama ali pa so jih v zgodovini zbrali in zapisali prej naštetih avtorji: popotniki, vikarji, biologi, zgodovinarji, državni uradniki.

Dr. Jurij Kunaver, profesor geografije na ljubljanski Filozofski fakulteti, je s sodelavci od leta 1985 sistematično zbiral podatke na Tolminskem in v Zgornjem Posočju. Njihovi raziskovalni tabori so opazno presegli geografsko zanimanje (gl. Kunaver 1988, 2002; Lipušček 1999). Na raziskovalnih taborih je sodelovala tudi etnologinja Inga Miklavčič - Brezigar.

Zelo natančno je dolino Trente v 20. in 21. stoletju preučil Matej Vranješ, geograf, ki je ubranil antropološki doktorat o prostorskem vedenju in zamišljanju naseljencev. Zanimala so ga razmerja med domačini in vikendarji. Slednji so začeli prihajati v Trento v 50. letih 20. stoletja, vrhunec naseljevanja pa je bil v 60. in 70. letih. Danes, pol stoletja pozneje, imajo vikendarji v lasti več kot 60 % zemljišč (Vranješ 2006).

Zadnji skupinski etnografski raziskavi sta se osredinili predvsem na Trento. Izvedel ju je avtor tega besedila s študenti Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Do zdaj se je zbralo skoraj 100 intervjujev, obsežno fotografsko gradivo, videozapisi in podobno. V raziskavi aprila 2012 smo zbirali življenjske zgodbe (biografska metoda), decembra istega leta pa je avtor z manjšo skupino študentov zbiral podatke o družbeni povezanosti v ekonomiji in kulturi (analiza družbenih omrežij, interakcij nekoč in danes, praznikov). Pričujoči članek je nastal ob analizi in kritiki terenskih zapisov in intervjujev v kombinaciji z zgodovinskim in domoznanskim gradivom.³

Po mnenju ameriškega ekološkega antropologa Emila Morana se lahko zamrznjenemu strukturnemu (uravnoteženemu) preučevanju skupnosti in širših družbenih sistemov, ki jim pripadajo, izognemo tako, da raziskujemo, kako se ljudje odzivajo na stres (Moran 2000: 62): da torej preučujemo adaptacijske procese v skupnostih. Pri tem nas zanima, katere strategije uporabljajo ljudje, da bi si zagotovili preživetje in postavili ideološke okvire svojega ravnanja. Med dejavnike stresa Moran prišteva predvsem nagle okoljske spremembe (tj. spremembe naravnih danosti), kot so podnebje, poplave, potresi, epidemije ipd., ne zanima pa ga toliko okolje v družbenem smislu, zato ne upošteva naglih ali korenitih sprememb v politično-ekonomskih okoliščinah lokalne družbene reprodukcije, kot so ekonomske krize, demografske krize, vojne ipd.

Zdi se, da je razširjeni pristop, ki kombinira naravne in družbene dejavnike okolja (Thin 2003), najustreznejši za antropološko analizo družbe in kulture v Trenti – alpski dolini, ki v celoti spada v območje Triglavskega narodnega parka (TNP). Njena zgodovinska obdobja

³ Pogovori, zapiski, drugi dokumenti ter zvočni in videozapisi iz Trente so shranjeni v dokumentaciji Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Zavetiška 5 (Gradivo Triglavski narodni park 2011–2014).

so namreč zaznamovana s »prelomi« – zlomi »kulturnega jedra« (Steward 1955) – in vedno novimi prilagoditvami.

Pri analizi bomo upoštevali sočasno specifično in relativno »odprtost« in »zaprtost« Trente (TNP, Alpe, Slovenija ...) (Wolf 1955, 1962, 1970). Trenta ni bila nikoli izolirana, njena poselitev je bila povezana z razvojem industrije v urbanih središčih Posočja in drugod, kamor so na začetku novega veka dostavljali železne palice. Vseeno pa Trento geografsko močno določa hribovje, torej Alpe (prim. Carneiro 1970). Alpsko podnebje, podori, nevihte, lakota, bolezni, mnoge nesreče, ki jih prinaša življenje med skalami, nesreče pri delu v gozdovih in ob splavarjenju ter seveda potresi so vsekakor vplivali na podobo in način življenja Trentarjev.

Dolina Trente in njeni prebivalci so postali središče raziskave, s katero si obetamo razumeti družbo in kulturo, kakršni sta danes, po sedmih stoletjih naselitve. Trenta ni težko dostopen kot na severozahodu Slovenije, temveč bivalno okolje, odprto na vse strani.

Zbrane vire in literaturo ter sodobno etnografijo bomo opazovali v zgodovinski dinamiki prilagoditev Trentarjev različnim naravnim in kulturnim dejavnikom. Tako pričakujemo realnejši razmislek o trentarskem življenju, njegovih »dediščinah« in »perspektivah«. Skozi prizmo prilagoditvenih procesov bomo presojali tudi razmerje med dolino Trente in TNP.

EKSISTENČNI IN IDENTITETNI PRELOMI DOLINE TRENTE

Kako so neki zablodili ljudje v ta kot medvedov in drugih zveri?

(Jože Abram 1907c: 81)

Prvo obdobje je v zgodovinskih spisih in v naših predstavah najdaljše in je najslabše raziskano, vključuje pa več družbenih obratov in gospostev. Vključuje kolonizacijo vzhodnih Alp v neolitiku, ki je bila mogoča zaradi otoplitev po zadnji ledeni dobi (Cole 1972). V tem času sta se pojavila alpska transhumanca (Burns 1963) in prvo ilirsko-keltsko naselje v Ravelniku pri Bovcu (Komac 2003: 9). V poznejši rimski dobi je bila poselitev precej redka in sploh omejena le na Bovško kotlino, do Trente pa kolonizacija še ni segla, čeprav odsotnost rimskih naselij v dolini Trente ne pomeni, da tega območja sploh niso uporabljali. Zaradi ceste, ki so jo Rimljani zgradili čez Predel, je najprej nastalo naselje Ad Lacirem (verjetno Log pod Mangartom ali Strmec; Mlekuž 2002). Za območje vzhodnih Alp, kamor spada tudi Trenta, je pomembno še postopno »germansko« in »romansko« naseljevanje od šestega stoletja (Cole 1972). Šele med 10. in 14. stoletjem sta civilizacijski pritisk in izsekavanje gozdov dosegla takšen obseg, da so se lahko v Alpah občutneje razširile tudi samooskrbne, tj. manjše družinske agrarne dejavnosti (živinoreja, vrtičkarstvo). Naraščanje prebivalstva glede na razpoložljivost naravnih virov je spodbudilo še kolonizacijo bolj oddaljenih in višje ležečih predelov (Cole 1977), med drugim tudi stalno naselitev današnjih vasi Trenta in Soča v 13. stoletju (Mlekuž 2002; Komac 2003: 10). Geografske danosti Julijskih Alp in slaba infrastruktura so zelo oteževale komunikacijo z drugimi območji, čeprav dolina, kot rečeno, ni bila izolirana.

Že v potopisu oglejskega kanclerja Paola Santonina, ki je pisal o Bovškem v času otomanskih osvajanj sredi 15. stoletja, je dolina Trente predstavljena kot zelo revno območje (Komac 2003: 20). Takrat se je oblikoval tudi obmejni ali dvojni značaj Bovškega, saj sta zanimanje zanj kazala tako Beneška (romanska) republika kot habsburški (germanski) imperij, zaradi česar sta se na začetku 16. stoletja zapletla v več vojaških spopadov (Panjek 2002). Bovško in njegovi gozdovi so prišli pod Habsburžane (Mlekuž 2002) in tako je ostalo vse do konca 1. svetovne vojne.

V prvem obdobju je bilo več politično-ekonomskih in demografskih prelomov, ki so vplivali na okoliščine in organizacijo življenja na mikroravni doline Trente. Za sodobno organizacijo in zamišljanje skupnosti v Trenti pa so pomembnejši poznejši, novoveški dogodki, ki jih zato uvrščam v drugo obdobje. V 16. stoletju se je na območju Alp začelo razvijati rudarstvo; že sredi stoletja so železovo rudo našli tudi v Gornji Trenti (Komac 2003: 129). To dejstvo je korenito spremenilo podobo Bovškega in še posebej Trente: hitro se je povečevalo število prebivalcev, dolina pa ni bila več le obrobni prostor, ampak kraj živahne gospodarske in gradbene (infrastrukturne) dejavnosti, ki med domačini še danes prebujajo nostalgije spomine na slavno preteklost, o kateri so slišali ali brali.

Mit o izviru plavžarstva pripoveduje, da so prvi profesionalni rudarji prišli iz Tridenta (Trenta) v današnji Italiji, ki je tedaj pripadal Habsburžanom. Podjetna Ivan Gibellin iz Tolmina in Gregor Kumar iz Bovca sta konec 16. stoletja postavila svoji fužini (Abram 1907c: 85) in verjetno poklicala laške delavce (kaznjence?) s Tirolskega, po katerih naj bi kraj Trenta dobil ime (Wraber 1980: 7; Komac 2003: 129). V Trento so se priseljevali tudi Slovenci s Primorskega, Koroškega in Gorenjskega (Wraber 1980: 7). Rudo so kopali na več krajih, topili in predelovali pa so jo ob Soči (Wraber 1980: 14), kamor so spuščali industrijske odpadke. Tak gospodarski način je torej občutno spremenil značaj in kakovost alpske pokrajine. Izsekavanje je bilo povsem antropocentrično, industrijsko (prim. Mlekuž 2002): les so potrebovali za kurjavo (med začetkom oktobra in koncem maja; Abram 1907i: 181), za oglje (plavži) in graditev (koče, krite s škodlami); ogromne količine pa so ga za cesarja prodajali v Gorico, Trst in Benetke. Obenem so pridobili nove obdelovalne površine in pašnike (Komac 2003: 134).

Možnost dobička je pritegnila tudi Habsburžanom vdano furlansko plemiško rodbino Attems. Leta 1668 si je dal Herman Attems v Trenti postaviti graščino, zgradil je tudi delavsko kolonijo, leta 1690 pot (kolovoz) do Bovca in cerkev Marije Lavretanske v Trenti (Komac 2003: 131), ustanovil pa je tudi beneficij. Celotna investicija je rodbini prinašala dobiček do začetka 18. stoletja, ko je postajala nedonosna zaradi majhne produkcije in oddaljenosti od tržišč. Attems si rudnik prodali leta 1750, dokončno pa je prenehal delovati v letih 1778–1782 (Wraber 1980: 7; Mlekuž 2002; Komac 2003: 132).⁴ Na mestu starega gradu so pozneje zgradili župnišče.

⁴ Vedeti moramo, da so bili v alpskih dolinah različnih držav številni kraji, ki so se trajno industrializirali, kakor pri nas npr. z železarstvom v Bovcu ali Železnikih. Mnogo pozneje so v severni Italiji gorjani iz prenaseljenih alpskih dolin našli delo v torinski tovarni avtomobilov Fiat (Cole 1972).

V tem obdobju velja poudariti dve dejstvi, ki sta vplivali na sociološko podobo in krajino Trente. Najprej gre za prenos središča gospodarske moči iz Sredozemlja na evropski sever, kar se je zgodilo prav v času rudarskega in prebivalstvenega razcveta v Trenti, torej v 16. in 17. stoletju. S Koroškega in Kranjskega so proti severovzhodni Italije izvažali surovine in polizdelke (železnina, laneno platno, živina, žito, živalske kože, kožuhi, les), iz Beneške republike, natančneje iz beneškega pristanišča in severnoitalijanskih delavnic, pa je prihajalo prek Furlanije proti avstrijskim deželam najrazličnejše luksuzno in kramarsko blago. V tistem času je bilo običajno tudi tihotapstvo (Panjek 2002).

Obenem se je od 17. stoletja krepila habsburška monarhija, zaradi česar je bila Trenta vse močnejše vpeta v politično in religiozno omrežje imperija in postajala od njega vedno bolj odvisna (prim. Vilfan 1996: 342–347). Na to so vplivali tudi številne odredbe Marije Terezije, ki so jim bili sicer podvrženi tudi drugod v habsburški monarhiji: postavljanje evidenc (kataster), sajenje sadnega drevja (hruška tepka), spodbujanje čebelarstva, izboljšanje pasem ovac ipd. (Komac 2003).

Druge spremembe pa so povezane z znanjem in vrednotami, ki so jih prinesli tirolski rudarji. Wolf (1962, 1970) in Cole (1977) sta se podrobno ukvarjala z ekonomskimi in ekološkimi danostmi Tirolske in ugotavljala, da so pri italijanskih (latinskih) prebivalcih podedovali posest vsi otroci, za razloček od ohranjanja enotne posesti z enim dedičem na germanski strani Tirolske. Tudi za Trento so značilne mikroposesti (minifundije; Wolf 1970: 99), ki so tudi danes osnovne enote pri prodaji zemljišč (vikendarjem). Večji del gozdov je še vedno v družbeni (zadružni) lasti. Na takšno lastniško podobo v Sloveniji je močno vplivala tudi kmetijska reforma po 2. svetovni vojni, še posebej na praviloma prenaseljenih ruralnih območjih nekdanje Avstro-Ogrske (Čepič 1995).

V 18. stoletju je začelo trentarsko rudarstvo zamirati. Ljudje so zapuščali dolino, ker niso imeli dela, denarja: iskali so zaposlitev na širšem območju, tudi v italijanskih rudnikih, ali pa so postali kozjerejci in ovčarji (Wraber 1980: 8). »Ko je rudnik prenehal, so se delavci razleteli na vse strani, v Trenti so ostali le posestniki zemljišč« (Abram 1907d: 119; avtorjev poudarek).

Sredi 18. stoletja je na celotnem Bovškem živelo okrog 3000 ljudi (Komac 2003: 41, po Morone 1755) – torej približno toliko kot danes! Petdeset let pozneje, ko so dokončno prenehali z rudarstvom, pa se je število prebivalcev vasi Trenta zmanjšalo na vsega 15 družin, zaradi česar je župnik Lucenperger prenehal opravljati nedeljske maše in se je raje lotil paše ovac; imel jih je sto. Brez uradno nastavljenega duhovnika je Trenta ostala skoraj 80 let (Abram 1907e; Komac 2003: 44).

Tudi preostali Trentarji (»posestniki zemljišč«) so se preusmerili v rejo drobnice, saj za poljedelstvo tla niso dovolj rodovitna. Domačin je bil v dilemi: »Toliko sveta, gleda ga, hodi po njem, a uživati ga ne more, ker ni rodoviten, ker je težko dostopen« (Abram 1907f: 133). Tanka plast zemlje ornice je pomešana s prodrom.

Le tu in tam je zemlja 'debelca', tako pravijo domačini zemlji z debelejšo plastjo črnic. Manjše njivice (v Soči in Trenti so jim rekli 'lehe') pa dajo

*le skromen pridelek krompirja (čuomp), koruze (sirka) in fižola (boba)
... Ni bilo hiše, ki ne bi imela prašiča, kokoši in drugih domačih živali.
(Komac 2003: 139)*

Trentarji so potrebovali nove pašnike in vrtove oziroma njive, zato so povečevali sečnjogozdov. S tem se je začelo tretje obdobje ali razvojna paradigma Trente. Krčenje gozdov je v prvi polovici 19. stoletja doseglo vrhunec, spremljale so ga erozije in spremembe vodotokov, ki so preobrazile pokrajino. »Sredi devetnajstega stoletja je bilo Bovško gola, opustošena agrarna krajina s ... hudimi problemi zaradi agrarne prenaseljenosti« (Mlekuž 2002: 209).

Na Bovškem je takrat živelo že dobrih 6000 ljudi. V Trenti je bilo 357 ljudi v 57 hišah, kar pomeni povprečno 6,2 člana na gospodinjstvo – daleč največ na Bovškem. V Bovcu je bilo takrat 1463 ljudi (povprečno 3,6 člana na gospodinjstvo) (Rutar 1882). Sklepamo lahko, da so gozdarstvo, kozjereja, ovčereja in borno poljedelstvo sredi 19. stoletja v Trenti omogočili preživetje večjemu številu ljudi kot (umirajoče) železarstvo slabo stoletje prej. A upoštevati moramo še to, da so možje (in njihove družine) konec 19. stoletja spet pogosto odhajali v tujino: za drvarje v Bosno in Slavonijo ali za rudarje v ponovno odprt rudnik v Rablju na italijanski strani, na Koroško, v Vestfalijo in celo v ameriško Montano, kjer so mnogi staknili silikozo ali tuberkulozo. Dekleta so hodila čez zimo služiti v Trst (Abram 1907f; Komac 2003: 132). Kakorkoli, rodnost v dolini je morala biti visoka, saj je bilo tudi čez 50 let, ko je o »dolini Device Marije« pisal Abram (1907), kljub vsem administrativnim pritiskom in odseljevanju v vasi Trenta še vedno 56 hiš.

Sredi 19. stoletja je bil glas pastirjev ovac in duš (kmetov in župnikov) tako močan, da je zaustavil dokončno zakonsko prepoved kozjereje v državnih gozdovih.

Oblasti so nekoč zelo zavzeto preganjale kozjerejo, z razlogom, da naj bi ta uničevala gozdni podrast. Boj je trajal dolgo, saj so bile koze in drobnica v Trenti in Soči dolgo časa glavni vir preživetja za številne družine. Bovški dekan Vogrič je nastopil proti prepovedi kozjereje na Bovškem. Poudaril je, da posebno Sočani in Trentarji ne morejo živeti brez drobnice. Tako so koze na Bovškem le ostale. Na istem zboru so tudi sklenili, poslati dva mladeniča v Švico, da se naučita sirarstva ... Najvažnejši ukrepi, ki jih je Goriška kmetijska družba [1863] predlagala, so bili med drugimi naslednji: skrb za dvig živinoreje, uvajanje nove vrste ovac ..., s čimer bi poskusili izboljšati kakovost volne, kar bi pripomoglo k uvajanju suknarstva na Goriškem« (Komac 2003: 145–146).

V taki »postindustrijski« pašniško-gozdarski preobleki se je Trenta v drugi polovici 19. stoletja razkrila intelektualcem in popotnikom, ki so o njej poročali v urbanih periodičnih in znanstvenih edicijah. Agropastoralni družbenoekonomski model Trente (Vranješ 2006) se je v drugi polovici 19. stoletja povezal z naraščajočim narodovanjem (Moritsch 2001), saj je bila Trenta na meji romanskega, germanskega in slovanskega sveta. Model se je opiral tudi na gornišтво, alpinizem, na zdravljenje in porajajoča se naravoslovje in naravovarstvo. Trenta je dobivala nove sopomene (Šaver 2005). Dolina je v drugi polovici 19. stoletja stopila

v četrto obdobje, v katerem so obiskovalci in domačini sami odkrili in opredelili simbolni pomen gora, posebej Triglava, nekateri pa so v odmaknjenih dolinah iskali miru in moči.

Sledila je »zlata doba odkrivanja Julijskih Alp«, v prvi vrsti z dr. Juliusom Kugyjem, tržaškim Slovencem, ljubiteljem narave in pravnikom (Wraber 1980: 8–10; Komac 2003; Vranješ 2006). Trenta je postala predmet razsvetljenskega čudenja in (slovenskega) domoljubja. Zapisi o Bovškem in Trenti so se v tem obdobju najbolj zgomeli: Štefan Kociančič (1854), Carlo Morelli di Schönfeld (1855–56), Karl Czernig von Czernhausen (1873), Anton Červ (1874), Simon Rutar (1882), Vatroslav Holz in Simon Gregorčič ml. (1884), Josip Abram (1907) idr. A od vsega simbolnega opomenjanja prostora je imela večina prebivalcev doline Trenta le malo koristi. Lokalni možje, ki jih danes dojemajo kot mitološke »slavne vodnike«, so radovedneže iz mest vodili v hribe in si tako prislužili kaj denarja. Služilo je še nekaj gostincev.⁵

Med 1. svetovno vojno je bila v Trenti lakota. Soška fronta je potekala prav prek tega območja in ga razklala na dvoje, na italijansko in avstrijsko stran. Ko so se begunci po vojni vračali domov, so našli porušene, požgane ali izropane hiše (Komac 2003: 35). Vojna je na materialne temelje domačinov vplivala podobno kot potres.

V času italijanske okupacije so asfaltirali cesto Bovec–Trenta, odpirali šole po naseljih, hkrati pa doživljali močno italijanizacijo in fašizem.

Po 2. svetovni vojni se je Trenta s preostalimi Primorskimi najprej priključila FLR Jugoslaviji in se znova vključila v »slovensko matico«. Začelo se je obdobje intenzivnega državnega industrijskega, turističnega in okoljevarstvenega razvoja.

POTRESI

Na ekonomsko in kulturno podlago Bovškega in Trente so v 20. stoletju močno vplivale tudi naravne katastrofe, predvsem potresi.⁶ Prav zaradi potresne ranljivosti je Trenta s celotnim Posočjem posebno območje TNP. Za Posočje so pomembni potresi v letih 1976, 1998 in 2004. Vsi so imeli epicenter na območju Italije.

Prvi potres (1976) je le zagrozil, gnotne škode v Trenti pa ni povzročil; prizadel je predvsem Furlanijo in južno Posočje. Drugi, velikonočni potres (1998) ni bil močnejši, a je bil epicenter bližje, zato je bil tudi na Bovškem zelo rušilen. Po njem je Bovško prejelo državno pomoč v višini 100 milijonov evrov: obnovljenih je bilo 1767 objektov (Medved 2010).

⁵ Prišleki so se pred vzponom ustavili v Trenti v Baumachovi koči, zgrajeni 1881 (Abram 1907i: 184), pozneje pa v Zovčevi gostilni Pri Triglavu, kjer je Slovensko planinsko društvo uredilo prenočišča (Abram 1907a: 52).

⁶ »Iz zgodovinskih virov in v novejšem obdobju lahko iz rednega beleženja in spremljanja potresnih pojavov vidimo, da je bilo v preteklosti na naših tleh več kot 80 potresov ... Potresno najbolj nevarna območja v Sloveniji so ljubljansko, idrijsko, in krško-brežiško območje ter Zg. Posočje. Samo v 20. stoletju je bilo pri nas 13 potresov, katerih največja intenziteta je bila VII. stopnje po EMS oz. jo je presegla, kar pomeni, da so povzročili večjo gnotno škodo« (ARSO 2013).

Tretji potres leta 2004, resda šibkejši kot drugi, je v Trenti prav tako povzročil škodo. Poslovno škodo je prijavilo 93 gospodarskih subjektov in 24 kmečkih gospodarstev, večina v Bovcu (Medved 2010).

Tudi ta potres je povzročil gmotno škodo, v naravi sprožil številne manjše kaminske podore, padanje skal in kamnov, še posebej neugodno pa je deloval na psihično počutje prebivalcev – znova je vzbudil že pozabljeni strah pred potresom. (Vidrih 2010: 77; prim. Rutar 1889; Abram 1907)

V Bovcu naj bi po zadnjem potresu še vedno delovala vladna služba za popotresno obnovo. »Ljudje so sicer prejeli subvencije, vendar so v glavnem obremenjeni s krediti, revščina je,« je povedala medicinska sestra v Zdravstveni postaji Bovec. Lastnica vikenda na Logu pri Lepeni je menila, da so bili potresi v bistvu dobrodošli, saj drugače domačini ne bi nikoli prišli do novih hiš.

Pomembna sestavina podobe pokrajine in okolja, zaznamovane s številnimi naravnimi in družbenimi katastrofami, so tudi nevihte, mnoge nesreče ob hoji in delu v gorah ali na reki Soči; nesreče pri delu v gozdu, na polju ali ob reševanju drobnice; nekdanje pa nesreče v rudniku ali ob splavljanju lesa po Soči. Podobo območja določajo tudi dolge senčne zime zaradi visokih gora, ki obdajajo dolino. Simon Rutar (1889) in še posebej Josip Abram sta omenjala temne in revne strani življenja v Trenti. Za Abrama je bila Trenta »strašno lepa« (1907f: 133); na poti ob Soči je po vsej dolini videl mnoge križe in slike – znamenja »z okorno, ali karakteristično sliko nesreče«: »Trentar nobeden ne umre, če se ne ubije, a če se slučajno ne ubije, umrje zelo star, ko si že želi smrti iz vsega srca« (1907g: 153).

OBDOBJE TRIGLAVSKEGA NARODNEGA PARKA

Peto obdobje doline Trenta se je začelo z dokončno slovensko zakonsko prepovedjo kozjereje leta 1952 – 90 let po kmečkem zboru, na katerem so to namero avstrijske oblasti bovški pastirji odločno zavrnilo (Komac 2003: 145–146). Na kozjerejce je bil pritisk avstrijske, italijanske in pozneje jugoslovanske države stalen (Abram 1907). S pašo se po letu 1952 sploh ni več dalo preživeti, četudi že prej nikakor ni zagotavljala blaginje. »Vednih sitnosti z gosposko se je slednjič tudi potrpežljivi Trentar naveličal,« je v zvezi z opuščanjem kozjereje zapisal Abram (1907h: 166). Moški pa so se od 50. let 20. stoletja intenzivno zaposlovali v industrijskih in turističnih središčih zunaj doline. Izseljivanje iz doline je bilo po 2. svetovni vojni tako intenzivno, da so nekatera naselja doživela popoln demografski zlom, številna pa so v demografskem pogledu ogrožena še danes (Vranješ 2006).

Domačini so zaradi krize, ki je sledila ostri državni intervenciji v 50. letih 20. stoletja, postali dovetnejši za alternativne razvojne modele. Verjetno ne naključno so že leta 1953 v stavbi nekdanje kasarne v Trenti ustanovili Trentarski muzej, ki je naznanil novo dobo.

Pašništvo (in fužinarstvo) sta se morala umakniti iz realnega življenja in premaknila sta se v območje simbolnega in mitološkega – na raven reprezentativnosti, simulakra v muzejski postavitvi in pisnih virih (Baudrillard 1999). Realno gospodarsko podlago sta dajala lokalni turizem in odprodaja nepremičnin, pogosto posameznikom iz slovenskih gospodarskih, političnih, kulturnih in zdravstvenih elit. Istega leta, torej 1953, so na začetku vzpona po cesti iz Trente proti Vršiču postavili še Kugyjev spomenik (Wraber 1980). Planinsko pašništvo je do 60. oz. 70. let 20. stoletja dokončno zamrlo (Wraber 1980; Miklavčič - Brezigar in Kašča 1992).⁷

S postavitvijo hotela Alp leta 1963 se je začel v bližnjem Bovcu razvijati množični planinski turizem, pozneje – s postavitvijo hotela Kanin leta 1973 in z odprtjem kaninskega smučišča leta 1974 – pa so začeli spodbujati še razvoj zimskega turizma. Dolini Trenta je investicija v množični bovški turizem odnesla velik del turistične pogače (gl. Klanjšček 1975; Miklavčič - Brezigar 1988).⁸

Na raziskovalnih taborih v letih 1985–1987 (gl. Kunaver 1988; Miklavčič - Brezigar 1988) so etnologi ugotavljali, da je bil osrednji problem bovških lokalnih skupnosti (vasi) v odseljevanju njihovega mladega prebivalstva. Preživetje so mladi iskali drugod: v Tolminu, Novi Gorici, Ljubljani ipd., preostalim pa sta vir zaslužka omogočala predvsem (samo) zaposlovanje v turizmu ali delo v (bovški) industriji in gozdarstvu. Miklavčič - Brezigarjeva je leta 1988 sicer dodala, da so se ob povečanem obsegu dela v industriji zboljšale tudi stanovanjske in družbene razmere. Zaradi uspešnosti turistične dejavnosti so se med ljudmi povečale težnje po tržnem gospodarstvu.

Rešitev za obubožano Trento je ponudila Republika Slovenija v okviru mednarodne politike varovanih območij (prim. O'Neill 1996; Zupanič Vičar 2006). Z Zakonom o Triglavskem narodnem parku (27. 5. 1981) je razširila področje parka z 2000 ha na 83.807 ha, tako da je zajel tudi območje Trente, ki zdaj v celoti »leži v Triglavskem narodnem parku in predstavlja sedemnajst odstotkov njegove površine« (Trenta 2013).⁹ Za to območje je bil pomemben še en vidik: v 80. letih se je namreč uveljavil koncept »trajnostnega razvoja« (Young 1995). Res je, da domačini pri razglasitvi in upravljanju TNP takrat niso imeli besede, a to še ne pomeni, da danes s tem niso zadovoljni.¹⁰

⁷ Včasih je bilo skupaj na planini petnajst, dvajset pastirjev, danes pa je (znova) aktivna le Mangartska planina; drugje delujejo posamezniki, ki imajo del planine v najemu, je povedal Ivan Jelinčič z Soče, ki danes velja za največjega živinorejca v dolini Trenta.

⁸ Po pripovedovanju Marka Pretnerja iz vasi Trenta, sicer vodje Informacijskega središča TNP, njegovi sovaščani pri premeščanju delovnih mest iz Trente v Bovec niso imeli izbire. Če se ne bi uklonili bovškemu in državnemu razvojnemu projektu s krediti Svetovne banke (prim. Klanjšček 1975), bi ostali brez zaposlitve.

⁹ Že iz leta 1908 je Belajeva zamisel o Parku nad Komarčo, iz leta 1926 pa v Trenti botanični vrt Alpinum Juliana, ki ga je na pobudo Kugyja ustanovil njegov prijatelj Albert Bois de Chesne (Wraber 1980: 22).

¹⁰ Novi Zakon o Triglavskem narodnem parku je predvidel intenzivnejšo udeležbo prebivalcev parka pri načrtu upravljanja (Zakon o TNP 2010). Podrobneje o tem v prispevkih T. Bajuk Senčar ter S. Poljak Istenič in M. Kozoroga v tej publikaciji.

Trenta je posebna glede na mnoge druge doline v parku zaradi vstopne točke in Informacijskega centra v vasi Trenta, ki je izjemno pomemben dejavnik investicij, zaposlitev, preučevanja, a tudi eno od družabnih središč. V Informacijskem središču v Trenti je stalna muzejska postavitev, na voljo je okrog 60 prenočišč in dobro založena prodajalna spominkov, zemljevidov, knjig, volnenih izdelkov ipd.¹¹ TNP z zaposlovanjem neposredno zagotavlja socialno varnost nekaterim domačinom in njihovim družinam. V tem čisto človeškem smislu je TNP integriran z lokalnim družbenim omrežjem.

Nezadovoljstvo zaradi parka izvira včasih iz neenakega dostopa do politične in ekonomske moči, ki jo daje zaposlitev v Informacijskem središču, ne pa toliko zaradi parka samega. Nesoglasja med vasema Trenta in Soča izvirajo deloma iz zavisti, ker je informacijsko središče postavljeno v vasi Trenta. To se kaže na ravni mikrolokalizmov oziroma vaškega tekmištva in anekdot o tem. V Soči in Trenti imajo ločeni turistični društvi, in sicer TD Soča-Lepena in TD Soča-Trenta. Do nedavne ločitve je prišlo predvsem zaradi finančnih težav. V Trenti so zaposlili organizatorko, da bi lahko z njeno pomočjo izvajali projekte, iskali nove zamisli in pripravili spletno stran; ljudem pa ni bilo prav, ko so videli, koliko denarja gre za zaposlitev teh kadrov, saj so mislili, da bi se s tistim denarjem lahko naredilo več in druge stvari.

Statistični podatki v zgodovini kažejo, da je bilo naselje Soča zmeraj nekoliko večje od Trente. Tudi danes je tako, zato Soča noče sprejeti drugega mesta v dolini. Nekaterim v Soči gre na živce že to, da se dolina imenuje Trenta, ko bi vendarle morala biti Soča. Sicer pa so ljudje iz obeh vasi od nekdaj med seboj sodelovali, si pomagali, se poročali, imeli skupnega župnika in praznike ipd. Lokalne identitete obeh vasi v dolini niso ekstremno izključevalne.

Oboji, ti iz vasi Soča in oni iz vasi Trenta, so prepričani, da jih park deloma ovira pri življenjskih odločitvah, in se o tem bolj ali manj ostro pogajajo. A v resnici je njihov odnos do parka zelo podoben odnosu do občine Bovec. V obeh primerih so prebivalci Trente majhna in po svoje obrobna skupnost. Občasno ali latentno nezadovoljstvo prebivalcev doline z obema središčema moči – TNP in občino – so običajni v vsaki stratificirani družbi: ljudje v osnovi niso proti občini, saj je območje in državo pač treba administrirati. Podobno stališče imajo do parka. Obe upravi prinašata tako oprijemljive družbene koristi kakor omejitve. Nekateri domačini so celo člani ene ali druge uprave, zato jim je v interesu, da se obdržita.

Ljudje torej načeloma sprejemajo specifične ideologije: nacionalizem, regionalizem, ekologizem in kulturo Alp (in Sredozemlja), zatika pa se pri praktičnih in vsakdanjih zadevah. Valentina Toporiš iz Soče je v intervjuju leta 2012 povedala takole:

¹¹ Podoben položaj v prostorskem umeščanju TNP ima Info središče Triglavsko roža na Bledu, deloma pa še Pocarjeva domačija v Zgornji Radovni pri Mojstrani ter Info postaja TNP Zelena hiša v Kobaridu. Na gorenjskem Bledu, kjer je tudi sedež parka, prostorski vpisi TNP vključujejo stavbe, osebje, raziskovalne in razvojne programe, Triglavsko tržnico, druženje lokalnega prebivalstva v skupnih prostorih ter turistične informacije in vodništvo.

Seveda se počutimo omejene, saj nobene stvari ne smeš narediti. Za vsako stvar moreš imeti soglasje od njih, in to nas moti. Tudi če hočeš drevo posekat, moreš imeti soglasje. Ali pa če hočeš očistiti brežino Soče, ponovno potrebuješ soglasje, in smo tudi že imeli probleme s tem, ker so prišli k nam in rekli, da delamo 'masaker'. Potrebno je očistiti vso brežino od Trente do Bovca, kar se je lepo videlo na zadnjih poplavih, ki so pustile ogromno škode. Odnášalo je mostove, odneslo dele cestišča ... Park nič ne moti, samo naj ljudem pustijo dihat pa delat. (Gradivo Triglavski narodni park 2011–2014)

Ob tem velja pripomniti, da so bili trentarski gozdovi že vse od začetka 16. stoletja v državni lasti in da je bila dolina tudi pozneje vedno močno odvisna od zunanjih nosilcev moči. Dvojni nadzor – tako občine Bovec kot TNP – za Trentarje v resnici ni nič novega.

Romantično in znanstveno občudovanje radovednih in odtujenih meščanov (srednjega razreda) so Trentarji razumeli že v drugi polovici 19. stoletja. Sčasoma so ju ponotranjili in vpletli v svojo novo preživetveno strategijo, v novo razvojno priložnost z omejenim številom prebivalstva. Kakor smo videli, so eksistenčne krize v dolini nastopile vedno, ko so si bile ekonomske zmožnosti in demografija območja v navzkrižju. V dolini, dolgi 30 kilometrov, je bilo ob popisu prebivalstva leta 2002 prijavljenih okrog 230 prebivalcev. V vasi Trenta je bilo pred desetletjem 44 gospodinjstev, v Soči 71, v Lepeni pa 19: skupaj 134 gospodinjstev, od tega 79 družin (Statistični urad RS 2002). Večina Trentarjev je danes stara nad 60 oz. 70 let. Število stalnih prebivalcev bo torej zagotovo še naprej padalo.

TNP se v vseh opisanih stresnih pogojih Trente ponuja kot edina smiselna pot. Vračanje k železarstvu je v ekonomskem pogledu nesmiselno: pojavi se lahko kot dediščina, turistični relikv v muzejski zbirki. Kozjereja je prepovedana; tudi njej pripada prostor v muzeju. Tako fužinarstvo kot agropastoralizem sta temeljila na intenzivnem razgozdovanju (državne posesti), kar v parku ni sprejemljivo. Prebivalci se dobro spominjajo težkega življenja svojih prednikov oz. predhodnikov, spominjajo se revščine in odseljavanja, zato pristajajo na »igro« s TNP; zato so pristajali tudi na odkupe zemljišč za počitniška bivališča; oboje je nujno zlo, slišimo med ljudmi.

V Trenti dandanes odlično deluje poletni turizem. Dolina ima pet kampov, tri turistične kmetije, štiri gostišča, dve okrepevalnici, dve kongresni dvorani, 12 ponudnikov apartmajev, 13 ponudnikov sob in sedem planinskih koč: skupaj je na voljo kar 505 šotorišč in precej nad 400 ležišč (Trenta 2013). K izboljšanju kakovosti življenja je svoje prispevala tudi posodobljena infrastruktura: električna in telefonska napeljava ter kanalizacija, asfaltirana dvosmerna cesta, lokalni šolski avtobus idr.

SKLEP

Dolina Trente je od 16. stoletja prešla štiri ekonomska in ekološka obdobja: železarsko, kmetijsko-pašniško, turistično in okoljsko. S stališča modernistične ideje napredka bi sklepali, da je Trenta nazadovala, saj je zaporedje trentarskih paradigem nasprotno od kulturnoevolucionistične, v kateri izvirnemu, neokrnjenemu prostoru sledi poljedelstvo kot prvi veliki civilizacijski korak, na dolgi rok pa še industrializacija in specializacija delovnih mest. V Trenti smo videli, da je agropastoralizem sledil skoraj dvestoletnemu obdobju železarstva in da se je sredi 20. stoletja dokončno izpelo tudi pašništvo. Kulturni razvoj v dolini Trente, tako se zdi, je na prvi pogled reverzibilen. Da to ne drži in da v primeru Trente ne moremo govoriti o enosmernem, temveč mnogosmernem »razvoju« (Steward 1955), nas opozarjajo številna dejstva.

Prvič: Deindustrializacija v primeru Trente ni nazadovanje, saj je agrikultura v 19. stoletju v resnici omogočila preživetje enakega ali večjega števila ljudi kakor pred njo fužinarstvo in rudarstvo. V obeh primerih je delo zahtevalo izjemne fizične napore in je bilo nevarno. Industrializacija je v kontekstu evropske civilizacije ves čas naraščala, le pomen Trente in vloga njenih prebivalcev sta se spremenila: ljudje so namreč celotno 19. in 20. stoletje iskali zaposlitev v rudnikih in industrijskih središčih zunaj doline.

Drugič: Zaporedje teh obdobj nam veliko pove o politični in ekonomski (ne)moči Trente, njenih naravnih danostih in preživetvenih razmerah. Če se je v začetku novega veka s fužinarstvom uvrščala v sam vrh območij z visoko dodano vrednostjo in pritegnila nove priseljence, je trentarska skupnost pozneje prešla na samooskrbno kmetovanje in pašo, slednjič pa so postali servis upravnim središčem. Na primeru Trente se lepo kaže novoveško naraščanje upravne in gospodarske moči urbanih središč, ki so imela ugodnejšo geografsko lego in so počasi prevzemala pobudo ter oblikovala lastna obrobja.

Tretjič: Število prebivalcev lahko prav tako postane modernistična kategorija, če merimo napredek družbe le po obsegu prebivalstva (in produkcije). V Trenti smo opazili nihanja, ne pa permanentne rasti števila prebivalcev. Učinek visoke rodnosti se je izenačeval z močnim odseljivanjem, oboje pa je bilo v dialektičnem razmerju z vsakokratnim vladajočim politično-ekonomskim modelom doline.

Četrtič: Okoljevarstvena faza, ki jo simbolizirata prepoved kozjereje in ustanovitev TNP, se zaradi zmanjšanega pritiska na naravne vire in negativne demografske težnje v resnici ne kaže kot nazadovanje, temveč kot v določenem času in prostoru najustreznejši organizacijski model, ki temelji na kompromisu med odseljivanjem in posegi preostalega prebivalstva v življenjski prostor.

TNP je ob urejanju vsakdanjih življenjskih vprašanj prebivalcev doline Trente pogosto predmet manjših ali večjih sporov, nikoli pa ni bilo dvoma, da je tak naravovarstveni okvir v resnici edina prava razvojna priložnost za to alpsko dolino.

VIRI IN LITERATURA

- Abram, Jože (Abram, Josip)
 1907a Opis Trente. I. Lega. *Planinski vestnik* 13 (4): 52–56.
 1907b Opis Trente. I. Lega (Dalje). *Planinski vestnik* 13 (5): 65–70.
 1907c Opis Trente. I. Lega (Dalje). *Planinski vestnik* 13 (6): 81–86.
 1907d Opis Trente. II. Zgodovina. *Planinski vestnik* 13 (7): 101–103.
 1907e Opis Trente. II. Zgodovina (Dalje). *Planinski vestnik* 13 (8): 117–119.
 1907f Opis Trente. III. Ljudstvo. *Planinski vestnik* 13 (9): 133–135.
 1907g Opis Trente. III. Ljudstvo (Dalje). *Planinski vestnik* 13 (10): 149–153.
 1907h Opis Trente. III. Ljudstvo (Dalje). *Planinski vestnik* 13 (11): 165–168.
 1907i Opis Trente. III. Ljudstvo (Konec). *Planinski vestnik* 13 (12): 181–185.
- Andolšek, Maja
 2007 *Triglavski narodni park – prednost ali slabost za lokalno prebivalstvo. Diplomsko delo*. Bled in Bohinjska Bistrica: Višja strokovna šola za gostinstvo in turizem Bled.
- ARSO
 2013 Potresi (<http://www.arso.gov.si/potresi>, 21. 7. 2013).
- Baudrillard, Jean
 1999 *Simulaker in simulacija. Popoln zločin*. Ljubljana: Študentska založba.
- Bogataj, Janez
 2000 Aplikativna etnologija v Sloveniji. V: Bogataj, Janez idr. (ur.), *Kolesar s Filozofske*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, 203–215.
- Burns, Robert K., Jr.
 1963 The Circum-Alpine Culture Area: A Preliminary View. *Anthropological Quarterly* 36 (3): 130–155.
- Carneiro, Robert L.
 1970 A Theory of the Origin of the State. *Science* 169 (3947): 733–738.
- Cole, John W.
 1972 Cultural Adaptation in the Eastern Alps. *Anthropological Quarterly* 45 (3): 158–176.
 1977 Inheritance Processes in the Italian Alps. *Ethnohistory* 24 (2): 117–132
- Czernig von Czernhausen, Karl
 1873 *Das Land Görz und Gradisca (mit Einschluss von Aquileia)*. Wien: Verlag A. Schendl.
- Čepič, Zdenko
 1995 *Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji*. Maribor: Založba Obzorja.
- Gradivo Triglavski narodni park 2011–2014
 2012 Trenta: študentske terenske vaje pri predmetu Aplikativna antropologija in kulturni menedžment v študijskem letu 2011/12 in 2012/13 (mentor: Peter Simonič) (Biografije; Družbenosti in prazniki). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- Klanjšek, Viktor
 1975 Alpski turistični center Bovec. V: Dolenc, Janez idr. (ur.), *Tolminski zbornik 2*. Tolmin: Kulturna skupnost Tolmin, 201–205.
- Kociančič, Štefan
 1854 Odgovori na vprašanja društva za jugoslavensko povestnico od Stepana Kociančiča. *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, 3, Zagreb, 176–233.
- Komac, Vlasta Terezija
 2003 *Zakladnica bovške preteklosti*. Idrija: Založba Bogataj.

Kunaver, Jurij (ur.)

1988 *Pokrajina in ljudje na Bovškem*. Ljubljana: Republiški koordinacijski odbor gibanja 'Znanost mladini'.

2002 *Soški razgovori I. Zbornik za domoznanstvo*. Bovec: Zgodovinska sekcija Kulturnega društva Golobar.

Lipušček, Radovan

1999 Didaktični in strokovni prispevek Alpskih mladinskih raziskovalnih taborov v Posočju V: *Sonaravni razvoj v slovenskih Alpah in sosedstvu = Sustainable development in the Slovenian Alps and its neighbouring regions (Melikovi geografski dnevi I; Kranjska Gora, 5.–7. november 1998)*. Ljubljana: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete, 375–384.

Medved, Roman

2010 *Gospodarski razvoj Posočja in popotresna obnova*. V: Duša, Zdravko idr. (ur.), *Tolminski zbornik* 4. Tolmin: Občina Tolmin, 93–100.

Miklavčič - Brezigar, Inga

1988 *Prispevek k etnološki podobi Bovškega*. V: Kunaver, Jurij (ur.) 1988, 81–108.

Mlekuž, Iztok

2002 *Gozd v kulturni krajini na Bovškem*. V: Kunaver, Jurij (ur.) 2002, 205–214.

Moran, Emilio F.

2000 *Human Adaptability: An Introduction to Ecological Anthropology*. Colorado: Westview Press.

Morelli di Schönfeld, Carlo

1855–1856 *Istoria della Contea di Gorizia*. In quattro volumi compresi un Appendice di note illustrative. Gorizia: Premiata tipografia Paternolli.

Moritsch, Andreas (ur.)

2001 *Geschichte der Alpen Adria. Zur Geschichte einer Region*. Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva/Hermagoras Verlag.

O'Neill, Karen M.

1996 *The International Politics of National Parks*. *Human Ecology* 24 (4): 521–539.

Rutar, Simon

1882 *Zgodovina Tolminskega, to je: zgodovinski dogodki sodnijskih okrajev Tolmin, Bolec in Cerčno z njih prirodnoznanstvim in statističnim opisom*. Gorica: Hilarijanska tiskarna. (Faksimilirani ponatis. Nova Gorica: Goriški muzej, 1972).

1889 *Das Annenfest in der Trenta*. *Laibacher Zeitung* 180/185: 1577–1580.

Statistični urad Republike Slovenije

2002 *Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.

Steward, Julian H.

1955 *Theory of Culture Change: The Methodology of Multilinear Evolution*. Urbana: University of Illinois.

Šaver, Boštjan

2005 *Nazaj v planinski raj. Alpska kultura slovenstva in mitologija Triglava*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Thin, Neil

2003 *Environment*. V: Barnard, Alan in Jonathan Spencer (ur.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London in New York: Routledge, 185–188.

Trenta

2013 *Trenta. Štirje letni počasi* (<http://www.soca-trenta.si>, 21. 7. 2013).

Vilfan, Sergij

1996 (1961) *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljani: Slovenska matica.

Vranješ, Matej

2006 Cultural Landscape and Triglav National Park. V: Simonič, Peter (ur.), *Ethnography of Protected Areas: Endangered Habitat – Endangered Cultures*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Društvo za raziskovanje, trženje in promocijo varovanih območij Slovenije, 71–84.

Wolf, Eric R.

1955 Types of Latin American Peasantry. *American Anthropologist* 57: 452–471.

1962 Cultural Dissonance in the Italian Alps. *Comparative Studies in Society and History* 5 (1): 1–14.

1970 The Inheritance of Land among Bavarian and Tyrolese Peasants. *Anthropologica* 12 (1): 99–114.

Wraber, Tone

1980 *Trenta*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo.

Young, Elspeth

1995 *Third World in the First*. London in New York: Routledge.

Zakon o TNP

2010 Zakon o Triglavskem narodnem parku. *Uradni list RS* 52, 7697–7729.

Zupanič Vičar, Marija

2006 Application of the Protected Areas Management Categories of IUCN. V: Simonič, Peter (ur.), *Ethnography of Protected Areas: Endangered Habitat – Endangered Cultures*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Društvo za raziskovanje, trženje in promocijo varovanih območij Slovenije, 5–15.

NATURAL, ECONOMIC, POLITICAL AND DEMOGRAPHIC CONDITIONS OF TRENTE IN TRIGLAV NATIONAL PARK

Since the sixteenth century, the Trenta Valley has gone through four economic and ecological periods: ironworking, farming and pasturing, tourism, and ecology. In terms of the modern idea of progress, it could be argued that the Trenta Valley has regressed because it has been characterized by a reverse order of paradigms compared to that of cultural revolution, in which the original pristine environment is followed first by farming as the first step of civilization, then by industrialization and job specialization. In the Trenta Valley, agropastoralism was followed by nearly two centuries of ironworking, and pasturing also came to a final end in the mid-twentieth century. At first glance, the “cultural development” in the Trenta Valley seems backwards. However, a number of facts show that this is not true and that in the case of the Trenta Valley one can observe multidirectional rather than unidirectional development (Steward 1955).

First, in the case of the Trenta Valley, deindustrialization is not regression because in the nineteenth century agriculture in fact enabled the survival of a similar or even a greater number of people than foundry work and mining did. Industrialization gradually intensified, but the importance of the Trenta Valley and its people changed: throughout the nineteenth and twentieth centuries, the locals sought work in the mines and industrial centers outside the valley.

Second, at the beginning of modern age, the valley’s foundry work ranked it among the areas with the highest added value, attracting new immigrants, however the Trenta Valley community later switched to subsistence farming and pasturing, and in the end assumed the role of servicing administrative centers. The Trenta Valley is a good example of how administrative and economic

power grew in urban centers that had a more favorable location and slowly took the initiative to form their own peripheries.

Third, demographic changes can be used to measure a society's "progress." Fluctuation rather than permanent growth in population can be observed in the Trenta Valley. A high birth rate balanced the high emigration rate, and both stood in a dialectical relation to the dominant political and economic model in the valley.

Fourth, due to reduced pressure on natural resources and negative demographic trends, the environmental protection phase symbolized by the ban on raising goats and the establishment of Triglav National Park cannot be regarded as regression, but rather as an organizational model that is the most appropriate for a given time and space and that is based on a compromise between emigration and changes to the living environment made by the remaining population.

Triglav National Park is often at the heart of larger or smaller disputes concerning the management of locals' everyday issues. However, there has never been any doubt that such conservationist framework in fact offers the only proper developmental opportunity for this Alpine valley.

Doc. dr. Peter Simonič, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Zavetiška 9, SI-1000 Ljubljana, peter.simonic@guest.arnes.si